

AZ EMBER SZABADSÁGA AZ ÁLLAMHATALOM ÉS AZ EGYHÁZ

Nem volt még a földön olyan eszmeáramlat vagy tanítás, amely ne az ember boldogulását, jólétét írta volna zászlajára. De mióta ember él a földön, nem volt olyan tanítás, amely az ember értékét, boldogságra hivatottságát olyan mértékben ismerte volna el, mint Krisztusnak a tanítása.

Vannak, akik azt mondják, hogy a görög filozófia és a görög demokráciák már Krisztus előtt is megtalálták azt az utat, melyen az emberiség a civilizáció magas fokára juthatott volna és a maga boldogulását megtalálhatta volna, a kereszténység misztikus tanai, az e tanok körül már az első évszázadokban fellángolt viták, amelyek végül is a krisztushívők több táborra szakadását idézték elő (keleti szakadás, reformáció) csak arra voltak jók, hogy az emberi szellem hatalmas erőit kössék le és térítsék le arról az útról, amellyel az emberiség szabadságának és boldogulásának munkálása végett haladni kellett volna. Wood, nem katolikus angol író ennek a vádnak a megdöntésére találóan hivatkozik arra, hogy csak a kereszténység elterjedése szüntette meg az atyának az újszülött gyermek élete feletti rendelkezését, minden embert az Isten előtt egyenlően értékesnek ismerve fel. Ez a tan tükröződik a mi Szent István királyunknak szent Imre herceghez intézett intelmeiben: „Memoria retine semper, quod omnes homines unius sunt conditionis”. „Sohase téveszd szem elől, hogy minden ember egyenlő állapotban legyen.” igaz, hogy a pogány ókornak az emberi méltóságot nem ismerő felfogása alól kivételt alkot éppen az Isten választott népe és éppen ezért jelenik meg a földön a Megváltó a zsidó nép körében. Csakhogy a zsidó nép sohasem lett volna hajlandó a maga tanítását a világ minden népe között elterjeszteni. Krisztusnak a zsidóság vallási tanításával szemben éppen abban van az egyik az emberiség szempontjából legnagyobb jelentősége, hogy Krisztus tanítványait minden népekhez, nemzetekhez küldötte el. De nemcsak az egész világ minden emberének egy, Isten által kormányzott közösségbe való bevonása és az Isten előtti egyenlőségnek elismerése tartozik a krisztusi tanok lényegéhez, szemben az ókor legmagasabbrendű rendszerével, a zsidóval is.

Klausner, a jeruzsálemi héber egyetem tanára a názareti Jézusról írott munkájában kimutatja, hogy Jézus erkölcsi tanítása héber szemmel nézve is a legtökéletesebb erkölcsi tanítás. Az erkölcsi elvek eme — Klausner szerint — emberileg legtökéletesebb fokra emelésével, szerintünk pedig az isteni eredetű egyedül helyes erkölcsi tanításnak az emberekkel való megismertetésével szemben ki kell azonban emelnünk egy negatívumot is. Krisztus nem foglalt állást az ember közösségi életének formája tekintetében.

Az evangélium nem ismert az ember és az Isten között más közvetítő szervezetet, mint az Egyházat. Mint egyén az ember az Istennél szemben nem mint valamely állami közösség tagja áll. Természetesen nem idegen az evangéliumtól az univerzalizmus gondolata, csakhogy a lelkek

egyetemes közössége az Istenben az individualizmussal nem áll ellentétben, hanem azzal teljes harmóniában van, de éppen olyan éles ellentétben áll azzal a fasiszta univerzalizmussal, amely az emberiségből egyes kisebb közösségeket úgy kíván kiszakítani, hogy abban az egyes önálló értékkel nem bíró részecskeként olvadjon fel.

Az ószövetségi könyvek egy theokratikus berendezettségű államnak egész jogrendjét ölelik fel. Arisztotelesz, az ókori görög bölcselő a görög városállamok alkotmányainak hosszú sorát gyűjtötte össze és kísérte kritikával, Platon pedig örökéletű nagy művében az államról egy tökéletesnek képzelt államforma minden részletét próbálta kidolgozni. Krisztus ezt a kérdést a maga egészében elhárította magától: „Az én országom nem e világról való”.

Ebből következnek: 1. az emberi szabadságnak az Egyház részéről minden időkben való nagyra értékelése, de mindenkor azzal a hozzáadással, hogy az egyénnek a szabadsággal csak az Isten által felállított erkölcsi törvény korlátai között szabad élnie, és éppen, mert szabadsága van a cselekvésben, az erkölcsi törvények megszegéséért örök felelősséggel tartozik; 2. az ember szabadsága nincs megkötve abban, hogy a közösségi életformák közül egy meghatározottat válasszon.

Anélkül, hogy ezeknek az igazságoknak a teljes dokumentálására, vagy a két tétel bármelyikének, különösen az Egyház időfeletti álláspontja és az időben kialakult állami berendezkedések közti viszony tüzetesebb kifejtésére törekedném, csupán néhány adalékot kívánok az alábbiakban csokorba kötni a XIX. század második felének az Egyház és az állam közötti viharai idejéből, mert úgy vélem, hogy az a szilárd-ság és egyszersmind bölcs mérséklet, amely az Egyház fejének akkori megnyilatkozásait jellemzi, nem lesz minden tanulság nélkül a jelenkor olvasója számára sem.

XIII. Leónak Libertas praestantissimum kezdetű körlevele szerint: „A szabadság, a természetnek ez a rendkívül becses java, azoknak a lényeknek a sajátja, akik ítélőképességgel és értelemmel vannak megadományozva, a szabadság az embernek azt a különleges hatalmat adja, hogy magáról rendelkezék és cselekvésének uraly legyen. A természetnek ezt az adományát Krisztus megerősítette és az emberi akaratot a kegyelem eszközeivel megacélozta. Az Egyház pedig, követve a Krisztus által kijelölt utat, sokat tett és a jövőben is fog tenni a szabadságért. Mégis sokan vannak, akik azt hiszik, hogy az Egyház az emberi szabadság ellensége. Pedig nem lehet a szabadság megtagadásának tekinteni ugyanannak a körlevélnek azt a másik kijelentését, amely szerint „Az ember teljesen és minden időben az Isten kezében van, ezért nem képzelhető az embernek olyan szabadsága, amely nincs az Istennek és akaratának alárendelve”. Ugyanaz a pápa az Immortale Dei körlevélben mondja: „Minthogy a szabadság az ember tökéletességét szolgáló erő, az igazhoz és jóhoz kell alkalmazkodnia”.

Ezekkel a kijelentésekkel teljes összhangban van, hogy XII. Pius pápa 1942. évi karácsonyi beszédében felemeli tiltakozó szavát az emberi személyiségre sérelmes intézkedések ellen és nyíltan rámutat a munkásság súlyos helyzetére, amelynek körében a csend és nyugalom csak látszólagos, a szabadságot elnyomó háborús intézkedések következménye. Az 1944. évi karácsonyi beszéd pedig így szól a kérdésről: „A népből, amely erre a névre méltó, a polgár érzi magában a tudatát személyiségének és jogainak, szabadságának, de kapcsolatban a mások szabadságának, méltóságának tiszteletével”.

Az államhatalomhoz való viszony kérdésében így nyilatkozik a Libertas praestantissimum körlevél: „Olyan kérdésekben, amelyekben

Isten, vagy az Egyház nem mondotta ki az utolsó szót, amelyet az Isten szabad megvitatás alá bocsátott, mindenki azt gondolhatja, amit akar". Az Immortale Dei körlevél alaptalan rágalomnak minősíti azt a megállapítást, mintha az Egyház nem látna szívesen valaminő új állami rendet és megkülönböztetés nélkül visszautasítana minden új dolgot, amit az emberi elme kiépít. Sőt kiemeli: „Ha tiszta politikai kérdésről van szó, a legjobb államformáról, erről, vagy arról az alkotmányról, ezekben a kérdésekben teljes lelkiismereti szabadsággal lehet különböző véleménnyel lenni. Ezért az igazságosság tiltja, hogy férfiak, akiknek egyházhú magatartása egyébként ismeretes, és akiknek az az akaratauk, hogy az Egyház döntését engedelmesen elfogadják, szemrehányást tegyenek amiatt, hogy az említett problémák tekintetében más véleményen vannak. Még súlyosabb az igazságtalanság, ha emiatt a hitüket is kétségbevonják, vagy tagadásba veszik“.

Az, hogy Krisztus tanítása csak az egyén szempontjából mutatta meg pontosan a tökéletes utat, de az emberi közösségek alakulása tekintetében nem állított fel bizonyos általános postulatumokon túlmenő kidolgozott rendet, a Gondviselés kifürkészhetetlen végzése, de következik abból, hogy a megváltás nem jelentette az embernek a földi küzdelmek alóli felszabadulását.

Az állatvilágban is találunk az állami berendezkedéshez hasonló közösségi szervezeteket. A méhkaptár szervezett munkás élete csodálatra indítja az embert és nem lehet kétséges, hogy az isteni gondviselésnek módja lett volna az ember számára is hasonló, természetének megfelelő berendezkedést létesíteni, vagy parancsképen, az erkölcsstani parancsokkal egyenlő kötelező erővel, előírni. Csakhogy a régi görög eposzból tudjuk, hogy a méhek már Homérosz idejében hajszálra ugyanúgy építették a sejtjeiket, ugyanúgy élték a közösségi életüket, mint ma, ha a részletek megfigyelése akkor még nem is volt oly tökéletes, mint amelyet ma egy Maeterlinck csodálatos könyvében olvashatunk. A méheknek tehát nincs történelmük, ösztönös egyformaság uralkodik a föld minden méhcsaládjánál. Az embereknek pedig van történelme. Lázás vergődéssel kutatja a legjobbat és nem egyszer történelme folyamán a végletek között csapong. Sokan jósolják, történelemfilozófusok, éspedig nemcsak a materialista, hanem a szellemtörténelmi irány művelői közül is, hogy a most vajudó események egy hosszú, békés és boldog időszakot fognak az emberiség előtt megnyitni. A harcoss, háborús prometheusi korszak után a jánoszi békés korszak következik. Hogy ez így lesz-e, ki tudná megmondani.

Az azonban bizonyos, hogy az emberiségnek az utolsó két évezreden át tartó vergődése során az Egyház csak úgy tudta megőrizni a maga fennmaradását, hogy nem volt egybeforrvá egyik olyan állami berendezéssel sem, amelyet a türelmetlen ember a történelem folyamán utóbb elvetett magától. Az Egyház éppen az állami berendezkedés formái felett állván, felállította ugyan a maga követelményeit mindenfajta állami berendezkedéssel szemben; azokat az erkölcsi törvényeket, amelyeket az egyesekkel szemben felállított, az állam életében is érvényesíteni kívánta, mert az állam hatalmát is isteni eredetűnek és az ebből eredő kötelezettségekkel terheltnek tekintette, de viszont a saját híveit nem szünt meg az államhatalom iránti engedelmességre, az állam hűségessé szolgálatára inteni. Ezeket a gondolatokat az Immortale Dei körlevél mesterien foglalja össze. „A parancsoláshoz való jog egyik államformával sincs szükségképpen összekapcsolva. Bármelyik igénybe veheti e jogot, ha hasznosan tudja tenni és a közérdeket tetterősen szolgálja. Az Egyház azonban azt tanítja, hogy a hatalom legfőbb ura az Isten.

A hatalom birtokosai azért vannak az élen, hogy a közösség javát szolgálják. Akik jogosulatlan hatalom után nyúlnak, kíméletlenséggel, vagy kevelységgel vétkeznek, ha a népet rossz irányba vezetik, tudják, meg, hogy az Isten előtt egykor számadást kell tenniük espedig annál súlyosabbat, minél szentebb a tiszt, amelyet viselnek. A törvényes hatalmat megvetni — bárki is legyen annak birtokosa — éppen úgy nem szabad, mint az Isten parancsának ellenszegülni, aki pedig ezt teszi, a maga által okozott romlásba jut. Aki a főhatalommal szembehelyezkedik, az az Isten rendelkezésének szegül ellene, és aki ezt teszi, a maga vesztét okozza." A Diuturnum illud körlevél szerint: „Krisztus egyháza nem lehet sem a hatalom birtokosainak gyanús, sem a néppel szemben ellenséges, mert a kormányokat figyelmezteti, hogy igazságosak legyenek és kötelességeiket semmi vonatkozásban ne szegjék meg, ezzel egyszersmind erősíti és védi sok vonatkozásban a tekintélyüket... Ami a népet illeti, az Egyház elejétől minden ember sorsát a szívében viseli. Mindig úgy szerette a népeket, mint édesanya, és ezzel a szeretettel sikerült az indulatokat enyhíteni, az erkölcsöket emberségesebbé tenni, a törvényeket igazságossá idomítani. A tiszteletreméltó szabadsággal sohasem állván szemben: a zsarnoki önkény nyomása ellen sohasem szűnt meg tiltakozni. Az Egyháznak ezt a veleszületett és rendkívül érdemes állandó magatartását már Szent Ágoston kevés szóval mesterien foglalta össze: „Az Egyház arra tanítja az államhatalom birtokosait, hogy a népnek gondját viseljék, és minden népet, hogy az államhatalomnak engedelmeskedjenek, bebizonyítva, hogy nem mindenkinek szabad mindent, hogy mindenkit szeretet illet, senkivel szemben nincs azonban jogtalanságnak helye”.

Sőt az Egyház nemcsak nem ellensége a haladásnak, hanem maga is hajlandó a más tényezők által elindított haladáshoz alkalmazkodni. A Libertas praestantissimum körlevél mondja: „Némelyek azt kívánják, hogy az Egyház a korviszonyokhoz alkalmazkodjék, és hajoljon, idomuljon ahhoz, amit a mindenkori állambölcsesség az állam igazgatása szempontjából kíván. Ez e felfogás nem hamis, amíg méltányosság nyilatkozik meg benne, amíg nevezetesen az igazsággal és az igazságossággal összeegyeztethető, s amennyire az Egyház szent hivatásának megsértése nélkül lehetséges". A Diuturnum illud körlevél szerint az Egyház világi vonatkozásokban elismeri a világi hatalom uralmát, és főhatalmi jellegét, azokban a dolgokban pedig, amelyek bizonyos vonatkozásokban a világi, más vonatkozásokban az egyházi érdekeket érintik, kölcsönös megértésre törekszik, hogy elkerülje a vitákat, amelyek mindkét félre veszélyesek.

Az Egyházat ezek a tanai, bármennyire érthetőek és világosak is, a történelem folyamán nem egyszer hozták a mindenkori államhatalommal szemben — tárgyilagosan el kell ismerni — nem indokolatlanul veszélyes helyzetbe. Ennek egyszerre fellépő kétféle oka volt:

1. Az új eszméáramlatok igen gyakran forradalmi úton, vagyis úgy jutottak uralomra, hogy a forradalmi erők a hatalom addigi birtokosait megfosztották a hatalmuktól. A forradalom meg lévén győződve a maga igazáról, az Egyházat az eltávolított régi uralom védelmezőjének szerepében látta és azért éppen úgy ellenségének tekintette, mint a hatalomnak azokat a birtokosait, akiket el akart távolítani. Ebben a vonatkozásban aránylag ritkán fordult elő az Egyház szempontjából olyan tiszta helyzet, mint nálunk a legutóbbi évek fordulatában, amikor a megdőntött uralomnak az Egyház tanításával való szembehelyezkedése, a keresztény humanizmus alaptételének legsúlyosabb megsértésével, két-

ségtelenné vált, és így nyilvánvaló, hogy az Egyház nem állhat annak a rendszernek a visszaállítása mellett.

2. Minél inkább követte az Egyház a korábbi fennálló renchez alkalmazkodás útját, annál élesebben jutott kifejezésre minden, még le nem csiszolt ellentét az Egyház és az új berendezkedés közt. Sőt maguk a katolikusok is nem egyszer estek abba a tévedésbe, hogy a régi berendezkedés esetlegességeihez hittételek gyanánt ragaszkodtak és valóban megérdemelték a szó valódi értelmében vett reakciós jelzőit.

Az ilyen kríziseken mégis a multban átsegítette, és biztosan tudjuk, hogy ezután is át fogja segíteni az Egyházat egy további tanítása. Két évezred óta akkor sem ösztönözte az Egyház a híveit az államhatalom megdöntésére, forradalmi vagy háborús lépésekre, ha az államhatalom vele szemben egyenesen ellenséggént lépett fel. A francia és portugál szekularizációs törvény, az olasz és német fasizmus az Egyház iránt ellenséges lépések voltak, amelyekre a pápa sokszor igen élshangú körlevelekkel válaszolt, amelyekben a maga igazát és az Egyház jogait védelmezte. De sohasem ösztönzött harcra. Nem tette ezt soha az orosz kommunista állami berendezkedéssel szemben sem, hanem az azzal foglalkozó körlevélben is mélyreható szociális reformokra ösztönözte a többi államokat. Nem az Egyháznak róható fel, hogy a vele kiegyenlíthetetlen ellentétben álló német kormányzati rendszer a háború végzetes útjára lépett.

Sőt az Egyház a híveit még annak az államhatalomnak az irányában is hűségre inti, amely kifejezetten egyházellenes irányzatot képvisel. Az Immortale Dei körlevél szerint „Ha az államhatalom nem is felel meg mindenben az Egyház felfogásának, hiba lenne tőle visszahúzódni, mert a katolikus meggyőződésük hűséges és lelkiismeretes igazgatásra vannak hivatva... Így jártak el az első keresztények. A pogány rómaiak erkölcssei és törekvései az evangéliumiaktól messze eltértek, mégis azt lehetett látni, hogy a keresztények a babonaságok közepette megvesztegethetetlenül hűek maradtak magukhoz, és mégis lelkesen léptek a köz szolgálatába, ahol erre módjuk volt. Példás volt hűségük a fejedelemhez, engedelmességük a törvények iránt... Szentességük csodálatos fényét árasztották maguk körül. Csak akkor, mikor már a törvény megengedte, hogy az evangéliumi hitüket nyíltan is megvallják, derült ki, hogy a kereszténység már nem bölcsőben ringatótt gyermek, hanem teljesen kifejlődött, erőtéljes”.

Amikor azonban az Egyháznak az államhatalom irányában a történelem folyamán mindenkor mutatott ezt a türelmességét, sőt szolgálatkészségét látjuk, amelynek első megnyilatkozásai már az apostolok korára vezetnek vissza, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az Egyház békés magatartása nem jelenti a maga azonosítását az állami berendezkedés bizonyos időben jelentkező és elviselt alakjával és még kevésbé szól éppen annak a gazdasági és társadalmi rendszernek, amely az idézett pápai körlevelek idejében uralmon volt Európában. Az Egyház tehát, ha egyfelől nem száll szembe, másfelől nem is azonosítja magát az időben jelentkező állami és társadalmi berendezkedésekkel.

A polgári kapitalista rend, amely a XIX. század folyamán dominált, az anthropocentrikus humanizmus aspectusával kétségkívül mutatott egy olyan vonást, amely bizonyos alapot adott a toleranciára, uralmának tartama pedig elég hosszú volt ahhoz, hogy az Egyház éppen a humanizmus jegyében igyekezzék oly módon alkalmazkodni hozzá, hogy annak éppen a keresztényi tartalmát minél inkább felszínre hozza. Ha ez néme-lyeket arra indított, hogy az Egyház magatartását kifogásolják — aminek bizonyos magyarázatát adja a középkori államrend idején kialakult

helyzet reminiscenciája — mégis kétségtelen, hogy az Egyház ezzel a „polgári kapitalista világgal” sem azonosította magát. Jacques Maritain (Du régime temporel et de la liberté. — Német fordítás: Gesellschaftsordnung und Freiheit. 1936. — 81. l.) találóan mondja történelmi paradoxonnak azt a beállítást, mintha a kereszténység közt és e közt a világ közt valaminő kötelék vagy éppen szolidaritás állott volna fenn. A keresztény vallásnak és az Egyháznak nem lehetett része egy meghatározott osztály uralmának védelmében és nem állhatott a kapitalizmus, a militarizmus érinthetlenségének álláspontján.

Az az eszmevilág és az a forradalmi szellem, amely a renaissance-szal megindulva a XIX. század polgári kapitalista rendjének kialakulására vezetett, kifejezetten katolikus ellenes vezető szellemektől indult ki, és katolikus ellenes volt ennek a szellemiségnek mind a filozófiai, mind a politikai, mind a gazdasági eszmevilága.

Hogy lehet mégis, hogy az Egyház ennek a polgári kapitalista világnak az idején találta meg azokat a tolerans hangokat, amelyeket a fentebb idézett körlevelekben olvasunk?

Jacques Maritain idézett munkájában a paradoxonnak a feloldását a következőkben mutatja be, mintegy összefoglalásával a pápai körlevelekből kiemelt idézetekben kifejezett gondolatoknak:

„Az Egyház ezen a világon van, ha nem is erről a világról való. Ha a híveit hűsre is hívja fel az idő által kipróbált társadalmi formák irányában, ezt nem azért teszi, mert egyik, vagy másik ilyen formához csatlakozik, hanem, mert tudja, hogy a törvények állandósága az emberi tömegek egyik nagy java; de a történelem folyamán azt is mindig megmutatta, hogy a politikai és szociális újítások nem okoznak neki gondot, és hogy kivételes mértékben mentes azoktól a csalódásoktól, amelyeket az emberi dolgok esetlegessége szokott előidézni. Az Egyház engedelmességet tanít az időleges felsőbbség és az igazságos törvények irányában, mert az embernek ember felett érvényesülő minden törvényes hatalma az Istentől ered; de sohasem az Egyház adja a felsőbbségnek a hatáskört, . . . hanem csak elismeri a meglévőt (és nem tiltja meg, hogy a meglévő felsőbbség helyébe más tegyenek, sőt azt sem, hogy a zsarnoki hatalommal szemben ellenállást tanusítsanak, szükség esetében erőszakos eszközökkel is). Hogy a lelkek üdvösségéről jobban gondoskodhassék, és hogy az államok a maguk természetéből folyó végcélját szolgálják, keresi a világi hatalommal az egyetértés útját”. De — fűzi tovább Maritain — az egymást követő időleges világi hatalmak mindenikét e világról valónak tartja és nem becsüli többre, vagy kevesebbre a másikonál. „Az új államhatalomnak csak elég hosszú ideig kell fennállnia ahhoz, hogy annak a jogai, amelyet kiűzött, elhalványodjanak.”

Anélkül, hogy túl közel akarnék kerülni a politikai élet időszerű kérdéseéhez, az elmondottakból két következtetés levonását mégsem mellőzhetem.

A történelem arra tanít, hogy az egymást felváltó állami és társadalmi rendszerek nem azért, vagy legalább nem elsősorban azért keltettek az emberekben csalódást, és vezettek gyökeres fordulatokhoz, mert kigondolók tévedtek, az emberiségnek, vagy a társadalom egyes osztályainak a rombolására törtek volna, hanem azért, vagy jórészen azért is, mert azok az emberek, akiken a megvalósítás múltott, nem tudták az egyéni érdekeiket legyőzni, akár gyengeségből, akár egyenesen rosszakaratból. Lehet, hogy mindez történelmi szükségszerűség és elkerülhetetlen volt, de ez sem változtat azon, hogy az ember gyarlósága hozzájárult. Ha áll ez arra a rendszerre, amely az egyénnek sok szabadságot és kizsákmányolási lehetőséget ad, mint a kapitalista liberalizmus, nem

kevésbé áll egy olyan rendszerre, amelyben maga az államhatalom a dolgok sokkal szélesebb körét ragadja a kezébe, mert az ilyen rendszer megvalósításához is sok ember kell, akik között éppen úgy akadhat önző, haszonleső, esendő, mint a korábbi rendszer vállalkozói között. Az önzetlenség kikényszerítése, ha nem is egészen lehetetlen, a rendszer sikerét kockáztató mértékben költséges, többszörös ellenőrző apparátust tesz szükségessé. Nem lehet kétséges, hogy a krisztusi erkölcs tan meggyőződéses követői a krisztusi szabadság birtokosai az ilyen államhatalom szolgálatára is a legalkalmasabbak.

Az ismert anekdota szerint Voltaire az istenhitet az alsóbb néposzályokhoz tartozók fékentartására tartotta szükségesnek, mert az örök boldogság jutalmának reménye igen alkalmas tolvajösztonök fékentartására. Ma talán ő is belátná, hogy meg kell fordítani a tételt. Minél magasabb, minél szélesebb hatáskört biztosító helyzetet tölt be valaki, a közjő szempontjából annál fontosabb, hogy érezze a ténykedésért az Isten előtti örök felelősséget.

Bármilyen utat is vesz tehát a fiatal magyar demokrácia további fejlődése, sikeres kiépülésében igen fontos szerep vár a katolikus erkölcs tan gyakorlati követőire és ennek az államhatalomnak is a leghasznosabb és legönzetenőbb polgárai közé sorolásra lesznek méltók azok, akik ennek az erkölcs tan meggyőződéses hívei.

De másfelől nem lehet kétséges, hogy a magyar demokrácia kialakuló új rendje megfelelő jóakarattal igen könnyen megtalálhatja az Egyházzal való tartósan zavartalan harmónia útját, melynek keresésére az Egyházat évszázados tradíciói is készítetik. Talán nem oktalan e sorok írójának az a várakozása, hogy az új magyar állami és társadalmi berendezkedésnek sokkal több lesz a kereszténységgel, a katolikus tanításokkal közös elvi alapja, mint volt annak a polgári kapitalista világnak, amelynek légkörében az idézett pápai körlevelek keletkeztek és hogy ezt az eljövendő harmóniát sokkal kevésbé lehet majd történelmi paradoxon módjára beállítani.

CINTEREMRE

Ulj le a küszöbre. Ez már a te házad.
Ne hidd el, az ágak bármit magyaráznak.
Igaz, hogy az ágból az új rügy előtör,
De csak koporsó lesz az öreg fatörzsből.

Érzed, még a gyepelőt keresik az ujjak,
De a szív azt várja, hogy mikor csitulhat.
Alig hallhatóan ketyeg az az óra,
Amelyiknek vén a kereke, rúgója.

Igen nagy a csend már. Hallom: idejárnak
Nagy, fehér lovai a dolgos halálnak.
Holnap mind befogja az éles ekébe,
Holnapután téged fordít be a mélybe.

Darázs Endre